

پاپِ سارکاد

گزارشی از کاوش‌های انجام شده توسط مؤسسه مطالعات ایرانی بریتانیا
(از سال ۱۹۶۱ تا سال ۱۹۶۳)

نویسنده :

دیوید استروناخ

مترجم :

دکتر حمید خطیب شهیدی

سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه)

۱۳۷۹

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۱	فهرست علایم اختصاری بعضی از نشریات و کتابها
۱۲	مقدمه مترجم
۱۵	سرآغاز
۲۰	کاوش‌های پیشین
۲۲	پانوشت‌های سرآغاز
۲۵	محوطه باستانی و کاوش‌های آن
۲۵	دشت مرغاب: دشت پاسارگاد
۲۷	پانوشت‌های دشت مرغاب
۲۸	تل تخت، دوره اول
۲۸	معماری سنتی ایران
۲۹	تختگاه
۳۲	پلکانهای A و B
۳۷	مطالعات تطبیقی
۳۸	نشانه‌های سنگتراشان
۴۲	نتایج
۴۳	پانوشت‌های تل تخت دوره اول
۴۵	آرامگاه کوروش
۴۵	شناخت آرامگاه
۴۸	توصیف
۵۸	جایگاه تدفین
۶۱	پیشینه معماری
۶۴	نتیجه
۶۵	پانوشت‌های آرامگاه کوروش
۶۹	دروازه R
۶۹	توصیف
۷۴	نقش نگهبان چهاربال
۷۶	مقایسه ۱، معماری
۷۶	مقایسه ۲، نقش بر جسته
۸۰	پانوشت‌های دروازه R
۸۵	کاخ S

۸۵	بررسیهای پیشین
۸۷	توصیف
۸۷	تالار مرکزی
۹۳	جزرها
۹۶	ایوانها
۹۹	اطاقهای گوشه‌ها
۹۹	نقوش بر جسته
۱۰۲	مقایسه ۱، معماری
۱۰۶	مقایسه ۲، نقوش بر جسته
۱۰۶	روش حجاری
۱۰۸	موضوع نقوش بر جسته
۱۰۹	نتیجه
۱۰۹	پانوشت‌های کاخ S
۱۱۷	کاخ P
۱۱۹	توصیف
۱۱۹	تالار
۱۲۹	جزر
۱۲۹	ابوان تختگاه
۱۳۲	ایوان شمال غربی
۱۳۳	اطاقهای دو طرف
۱۳۳	فضاهای جانبی
۱۳۳	نقوش بر جسته
۱۳۵	تفسیری بر نقوش بر جسته
۱۳۷	کتبیه CMb - DMa
۱۳۹	شانه سنگتراشی
۱۴۰	کتبیه CMb - DMa
۱۴۱	کتبیه شمال زندان
۱۴۱	کتبیه CMa
۱۴۳	مقایسه ۱، معماری
۱۴۴	مقایسه ۲، نقوش بر جسته
۱۴۵	پانوشت‌های کاخ P
۱۰۵	باغ سلطنتی
۱۰۵	آبنماها
۱۰۹	کوشک A و B
۱۶۱	پانوشت‌های باغ سلطنتی

۱۶۳	پل
۱۶۷	پانوشهای پل
۱۶۹	زندان
۱۶۹	توصیف معماری
۱۸۲	زندان و کعبه زرتشت در نقش رستم
۱۸۵	کاربرد زندان
۱۸۸	کتبیه زندان
۱۹۰	پانوشهای زندان
۱۹۳	حدوده مقدس
۲۰۱	پانوشهای محدوده مقدس
۲۰۳	تل تخت، دوره دوم تا چهارم
۲۰۵	دوره دوم (۲۸۰ - ۵۰۰ پ.م)
۲۱۱	نقشه استحکامات دوره دوم
۲۱۴	تختگاه فوکانی
۲۱۴	زمان انهادم دوره دوم
۲۱۵	دوره سوم
۲۱۶	دوره چهارم
۲۱۸	استحکامات خارجی
۲۱۹	پانوشهای تل تخت دوره دوم تا چهارم
۲۲۱	کتبیه سلوکی (نوشته: د.م. لویس)
۲۲۲	تفسیر
۲۲۳	بخش آرامی کتبیه (نوشته: ا.د. هبیوار)
۲۲۴	پانوشهای کتبیه سلوکی
۲۲۵	آثار صخره‌ای دوره ساسانی
۲۲۸	پانوشهای آثار صخره‌ای دوره ساسانی
۲۲۹	تنگ بولاغی
۲۳۱	پانوشهای تنگ بولاغی
۲۳۳	اشیای پاسارگاد (دفینه)
۲۳۳	دفینه
۲۳۳	فهرست
۲۴۲	پانوشهای اشیای دفینه
۲۴۷	اشیای پاسارگاد (اشیای طلا و نقره)
۲۴۷	اشیای طلا و نقره
۲۴۸	مهرها و لقمه‌مهرها
۲۴۹	اشیای مفرغی و آهنی

۲۰۱	اشیای سنگی
۲۰۱	اشیای استخوانی، گل پخته و شیشه‌ای
۲۰۱	سفال
۲۰۴	سکه‌ها (نوشته ج.ک. جنکینز)
۲۰۵	اشیای پاسارگاد (شکل و توصیف)
۲۷۲	پانوشتاهای اشیای پاسارگاد (اشیای طلا و نقره)
۲۷۷	اشیای پاسارگاد: شکلهای ۸۵-۱۲۴
۳۶۱	منابع تاریخی
۳۶۱	نام محوطه
۳۶۲	لوحه‌های تخت جمشید، اوآخر قرن ششم تا اوایل قرن پنجم پ.م
۳۶۲	نویسنده‌گان کلاسیک
۳۶۴	پانوشتاهای منابع تاریخی
۳۶۷	ملاحظات تاریخی
۳۶۷	مهاجرت قوم پارس به فارس
۳۶۹	میراث کوروش
۳۷۰	همدان و سرزمین ماد
۳۷۱	کروزوس و لیدی
۳۷۲	ساتراسب نشین اسپاردا
۳۷۴	۵۴۰-۵۴۶ پ.م پیروزی در شرق
۳۷۴	سقوط بابل
۳۷۶	پادشاه چهارگوش جهان
۳۷۷	سیاستهای مذهبی کوروش
۳۷۸	شوش
۳۷۸	آخرین لشکرکشی
۳۷۹	فرمانروایی کوروش
۳۸۰	نتیجه
۳۸۱	پانوشتها و ملاحظات تاریخی
۳۸۵	پیوست ۱: فهرست عناصر سنگی اطراف آرامگاه کوروش
۳۸۹	پیوست ۲: آرامگاههای گور دختر، تخت رستم و داودختر
۳۹۲	تخت رستم
۳۹۲	داودختر
۳۹۴	پانوشتاهای پیوست ۲
۳۹۷	فهرست اعلام
۴۰۸	فهرست تصاویر
۴۲۵-۴۱۷	تصاویر کتاب

پیش‌گفتار

زاد روز کوروش بزرگ در روزی از سال ۵۹۰ "پ-م" در هگمتانه، در سرزمین ماد گزارش شده است.

پدر او "کمبوجیه" از بزرگان قوم پارس بود و مادرش را "ماندانای" یگانه دختر آخرین پادشاه سرزمین قوم ماد نوشتند.

با غلبه او بر سرزمین ماد و پشتیبانی و وفاداری همیشگی مادها به او، چشم‌اندازی از در هم آمیختن فرهنگی هر دو قوم ماد و پارس میتوان داشت که خمیر مایه‌ای زاینده برای گسترش نفوذ فرهنگی پارسیان پدید آورد، جلوه‌دار انتشار این فرهنگ پیش رو، منش کوروش بزرگ بود که از هر دو سو نشان داشت.

نادیده نباید گرفت که بستر شکوفائی ثمر این آمیزش فرهنگی، قطب کوهستانی قلمروی سابق فرهنگ ایلامی و مهد پیدایش شهرهای کهن بود که از دیرباز پذیرای قوم پارس شده و خود نیز دارای فرهنگی ممتاز بود که در این آمیزش فرهنگی از پیش اثر گذار شده بود. این یک نیز در جای خود نشان دهنده سمت و سوی گسترش و نشر فرهنگ پر تکاپوی مجتمع از نو پا خاسته قوم‌های ایرانی بود که برگرد لوای منشور آزادیخواهی کوروش هماهنگ شده بودند.

در بخش میانی ترجمه استوانه کوروش میخوانیم:

"من کوروش هستم، شاه جهان، شاه بزرگ، شاه قانونی، شاه بابل، سومر، شاه چهار گوشه (جهان)، پسر کامبو-زی-یه (کمبوجیه یکم) پسر کوروش، شاه بزرگ شاهانشان، از دودمانی (که) همواره از پادشاهی (برخوردار) بوده، که فرمانروائیش را بدل و نو دوست میدارند، و او را در مقام شاهی میخواهند تا قلب هایشان را خرسند دارد".

و نیز در بخش پایانی ترجمه استوانه میخوانیم:

"بشود که همه خدایانی که آنان را دوباره در شهرهای مقدسشان جای دادم، هر روز از بل و نبو یک زندگی دراز برایم خواستار آیند..." همه آنان را من دوباره در جانی آرام مکان دادم... اردکان و کبوتران... من کوشیدم تا زیستگاهشان را پایدار کنم...".

در صفحه ۳۸۳ کتاب پیش رو میخوانیم: "...آنچاکه دوبار در کتاب اشعبا از سوی خداوند بوضوح نام او با "چوپان من" برده شده و لقب "تقدیس شده" یا مسیح را دریافت کرده است.

کوروش پاسارگاد را که تا آن هنگام چندان رونقی نداشت، همزمان با گسترش فراگیر فرهنگ پارس، برای تختگاه شاهنشاهی گستردۀ خود درنظر گرفت.

شهرشاهی پاسارگاد گهواره‌ای مستعد و نمونه‌ای نفرش شد برای پرورش فرهنگ جهانی هخامنشی و گسترش آن در شهرهای پیشرفته و سرزمین‌های آباد آن دوران. همین خود آغازی بود برای تبلور شکوفائی هنر رایج ملل تابعه در بستر معماری و شهرسازی جهان هخامنشی و دیری نپائید که مرکز آن در شهر پارسه برپاشد.

شاخص فرهنگ ناب پارسیان، در آغاز توانمندی شاهنشاهی هخامنشی فراهم آوردن زمینه‌های شکوفائی هنر مردم سرزمین‌هایی بود که به شاهنشاهی پیوسته بودند، و با استقبالی که از این جنبش کردند طبیعت همه سرزمین‌های مسکون را فراگرفت. میزان تجلی فرهنگ ایرانی را در هنر ملل تابعه، میتوان از قیاس آثار پیش از دوره گسترش نفوذ هخامنشی با آثاری که در این دوره پدید آورده‌اند نقد و بررسی کرد.

تأثیر هنر هخامنشیان بر هنر بومی ملت‌های پیوسته به شاهنشاهی رامیتوان نظارتی آگاهانه، مؤثر ولی مستتر در تجلی نظام آهنگین آثارهایی داشت که با یکپارچگی عیار و یکنواختی روش تولید، پدید آوردن آحاد معماری و آثار هنری فرهنگی را به قانونمندی ویژه هخامنشیان آراست، ضمن اینکه ویژگی هنر بومی در پرده دوم محسوس است و نشانه‌های آن در سراسر این قلمرو گسترده بچشم می‌خورد. بارزترین نمونه‌های آن در تخت جمشید و نقش رستم برجا مانده، و همچنین در برازجان، شوش و... آثاری با همان مشخصات بدست آمده است.

شهر پاسارگاد شاید تنها نمونه شهر کاملی باشد که در صورت ادامه پژوهش‌های باستان‌شناسی و در مرحله اول صیانت از آن، بتوان در مرحله‌های بعدی ضمن مرمت و ثبت و ضبط مدارک و غور در خصیصه‌های مانده‌های آن، پایه و اصول طراحی معماری و برنامه‌ریزی شهری و همچنین مبانی شهرسازی ایرانی را در درازمدت، استخراج و معرفی کرد، نیز بر حسب مورد طرحی برای قابل مراجعة کردن فضای آرام و موقر آن با قيد احتیاط تدارک دید.

با اینکه هنوز برای شناسائی نسبی ویژگی‌های معماری و آهنگ همچوواری عرصه‌های شهری پاسارگاد راهی دراز در پیش است، اینک پس از توفیق نسبی کاوش‌ها و پژوهش‌های باستان‌شناسی که حاصل آن در کتاب حاضر بچشم می‌خورد، انتظار می‌رود بستر طبیعی و اندام‌های شهر تاریخی، آحاد معماری و هنری آن، عرصه‌ای برای آغاز جنگ هنرمندان، مرمت‌کاران، معماران، شهرسازان، باستان‌پژوهان و پژوهشگران تاریخ معماری و شهرسازی ایرانی باشد.

مطلوب کتاب حاضر، نوشته دیوید استرونax، فراتر از دست آوردهای ایشان از کاوش و پژوهش‌های باستان‌شناسی پاسارگاد در سال های ۳-۱۹۶۱ است، در حقیقت نامبرده کارنامه‌ای از کلیه فعالیت‌های باستان‌شناسی فراهم آورده که از سال ۱۹۰۵ آغاز شده بود.

گسترده‌ترین کارهای صحرانی که با کندوکاوهای باستان‌شناسانه و ثبت و ضبط دقیق علمی آثار و همچنین حفاظت کالبدی و برخی مرمت‌های حفاظتی همراه بود از سال ۱۹۴۵ بمدت پنج سال توسط علی سامی رئیس بنگاه علمی تخت جمشید صورت گرفت که در جابجای کتاب حاضر ضمن اتکا بdest یافته‌ها و بهره‌برداری از گزارش‌های سودمند او مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

آغازگر کاوش‌های باستان‌شناسی پاسارگاد ارنست هرتسفلد بود. وی نقشه بسیار گویانی از وضع موجود بناهای مشهود، شهر و اراضی پیرامون آن تهیه کرد که هنوز هم قابل مراجعت است، دو مین کاوشگر پاسارگاد سر ارول اشتاین بود که فرهنگ‌های پیش از تاریخی بستر شهر را در سال ۱۹۳۴ مورد کاوش قرارداد.

این کتاب پانزده سال پس از انجام آخرین کاوش‌های باستان‌شناسی پاسارگاد در سال ۱۹۷۸ بچاپ رسیده است. محتوا و فضای کتاب آکنده است از مدارک و اسناد فرهنگی، هنری، معماری و شهرسازی مردم بومی این سرزمین که زمینه‌های معرفی هویت تاریخی هر یک از آنها نیز در خلال این فرستاد پانزده ساله بححوی شایسته فراهم آمده است.

از آنجا که جمع‌آوری اطلاعات موجود مقدمه‌ای برای جستجوی راهکارهای اجرایی برنامه‌های تحقیقاتی میراث فرهنگی کشور است میتوان ترجمه این کتاب و معرفی تو صیفی شهری چنین ارزشمند را به جامعه مدنی امروزی، آغازی برای مرمت آثار معماری و معرفی عرصه‌های شهری آن دانست که نمونه‌ای واقعی از خلاقیت تاریخی بومی در زمانی متجاوز از بیست و پنج قرن پیش از زمان حاضر است. روشن است که ایجاد ارتباط و تقاضا با عرصه‌ای چنین کهن تنها با قابل مراجعت نمودن فضای تاریخی شهر امکان‌پذیر خواهد بود و این خود مستلزم رعایت ضوابط ثبت اثر در فهرست میراث جهانی است.

محمدمهریار

تیرماه ۱۳۷۹

فهرست علایم اختصاری بعضی از نشریات و کتابها

AA	Archäologischer Anzeiger
AAAO	Frankfort, H., Art and Architecture of the Ancient Orient, Harmondsworth 1954
Achaemenid Sculpture	Farkas, A.E., Achaemenid Sculpture, Leyden 1971
L'Acropole de Suse	Dieulafoy, M., L'Acropole de Suse d'après les fouilles exécutées en 1884-86, Paris 1893
AHI	Herzfeld, E., Archaeological History of Iran, London 1935
AJ	The Antiquaries' Journal
AJA	American Journal of Archaeology
Ali Sami	Sami, Ali, Pasargadae. The Oldest Imperial Capital of Iran, Shiraz 1956
Altpersische Inschriften	Herzfeld, E., Altpersische Inschriften, Berlin 1938
AMI	Archäologische Mitteilungen aus Iran
Ancient Iran	Porada, E., Ancient Iran. The Art of pre-Islamic Times, London 1965
Appelgren	Appelgren, T. G., Doktor Otto Smiths Münzensammlung im Kgl. Münzkabinett Stockholm, Stockholm 1931
Archéogogie	Vanden Berghe, L., Archéologie de l'Iran ancient, Leyden 1959
L'Art antique	Dieulafoy, M. A., L'Art antique de la perse: Achéménides, Parthes, Sasanides, Tomes 1-5, Paris 1884-9
AS	Anatolian Studies
Ass. Pal. Rel.	Barnett, R.D. and Forman, W., Assyrian Palace Reliefs and their influence on the sculptures of Babylonia and Persia, London 1960
Ba'al and Pasargadae	Barnett, R. D., 'Anath, Ba'al and Pasargadae', Mélanges de l'Université SaintJoseph, Tome 45, Fasc. 25, 1969
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
BSOAS	Bulletin of the School of oriental and african Studies
CAH	Cambridge Ancient History
CFPE	Shahbazi, A. Sh., Cyrus the Great, Founder of the Persian Empire, Shiraz 1970
Curzon	.Curzon, G. N., Persia and the Persian Question, vols. 1-2, London 1892
DAFI	Cahiers de la délégation archéologique française en Iran
Dareios-Inschrift	Borger, R. and Hinz, W., 'Eine Dareios-Inschrift in Pasargadae', ZDMG 109, 1959, PP. 117-25
Demanhur	Newell, E. T., 'The Demanhur Hoard', Numismatic Notes and Monographs 19, 1923
ESM	Newell, E. T., The Coinage of the Eastern Seleucid Mints, New York 1938
E. T. Newell	Newell, E. T., The Dated Alexander Coinage of Sidon and Ake, New Haven 1916
IAE	Herzfeld, E., Iran in the ancient East, London and New York 1941
IF	Sarre, F. and Herzfeld, E., Iranische Felsreliefs, Berlin 1910
ILN	Illustrated London News
Ionians	Nylander, C. Ionians in Pasargadae, Studies in Old Persian Architecture, Boreas I, Uppsala 1970
JA	Journal Asiatique

JHS	Journal of Hellenic Studies
JNES	Journal of Near Eastern Studies
JRCAS	Journal of the Royal Central Asian Society
Katrak	Katrak, V. S., 'Analysis of Achaemenian art and architecture with reference to origins, influences and development', thesis at the University of London 1957 (unpublished)
Kent	Kent, R.G., Old Persian Grammer Texts Lexicon, New Haven 1953
MDP	Mémoires de la Délégation (Mission) archéologique en Perse (Iran)
Müller	Müller, L., Numismatique d'Alexandre le Grand, Copenhagen 1855
OIC No. 21	Schmidt, E. F., The Treasury of Persepolis and other Discoveries in the Homeland of the Achaemenians, Oriental Institute Communications No. 21, Chicago 1939
Orient ancien	Deshayez, J., Les Civilisation de l'Orient ancien, Paris 1969
Persepolis	Schmidt, E. F., persepolis 1-3, Oriental Institute Publications 68-70, Chicago 1953, 1957, 1971
Persia	Ghirshman, R., Persia from the Origins to Alexander the Great, London 1964
PFT	Hallock, R. T., Persepolis Fortification Tablets, Oriental Institute Publication 92, Chicago 1969
Problems	Francovich, G. de, 'Problems of Achaemenid Architecture', East and West N.S. 16, 1966, pp. 201-60
RE	Realencyclopdie der classischen Altertumswissenschaft, ed. Pauly, Wissowa, Kroll, and others
Reattributions	Newell, E. T., Reattributions of certain Tetradrachms of Alexander the Great, New York 1912
SPA	Pope, A. U. and Ackerman, P., eds., A Survey of Persian Art from Prehistoric Times to the Present, Vols. 1-4 Oxford 1938
S. Smith, Isaiah	Smith, S., Isaiah Chapters XL-LV, London 1944
Stones of Assyria	Gadd, C. J., The Stones of Assyria, London 1936
Travels	Porter, Robert Ker, Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylon, etc During the Years 1817, 1818, 1819, and 1820, vols. 1-2, London 1821-2
Voyage	Flandin, E. and Coste, P., Voyage en Perse ... pendant les années 1840 et 1841 ... Perse ancienne, vols. 1-5, Paris 1843-54
WSM	Newell, E. T., The Coinage of the Western Seleucid Mints, New York 1941
ZDMG	Zeitschrift der deutschen Morgenlndischen Gesellschaft

مقدمه مترجم

کتاب پاسارگاد ضمن معرفی یکی از مهمترین محوطه‌های باستانی دوران هخامنشی که از نظر اعتبار کمتر از تخت جمشید نبوده، ولی تاکنون چندان مورد توجه قرار نگرفته است، می‌تواند سرمشقی بسیار خوب برای کلیه باستان‌شناسان، به خصوص همکارانی باشد که به کاوش در محوطه‌های تاریخی استغفال دارند. پروفسور دیوید استروناخ در ادبیات باستان‌شناسی ایران و جهان شناخته شده‌تر از آن است که نیاز به معرفی بیشتر داشته باشد. این متن ارزشمند نتیجه سه فصل کاوش وی و همکارانش در پاسارگاد بوده و یکی از بهترین منابع موجود برای شناخت «هنر عتیق» هخامنشی و مقایسه آن با دوران قبل و همچنین با «هنر کلاسیک» زمان داریوش به بعد به شمار می‌رود.

ترجمه این کتاب به همت جناب آقای دکتر باقر آیت‌الله‌زاده شیرازی قایم مقام محترم سازمان میراث فرهنگی میسر شد. در انجام این مهم آقای مهندس طالبیان و آقای مهندس بحرالعلومی مدیر محترم میراث فرهنگی فارس نیز کوشش بسیار نمودند.

از آقایان هوشنگ انصاری و سیروس ایمانی که زحمات شبانه‌روزی ایشان به چاپ متن انجامید، کمال تشکر را دارم. برای دستیابی به مترادف فارسی واژه‌های تخصصی معماری و هنر از «واژه‌نامه مصور هنرهای تجسمی» آقایان پرویز مرزبان و حبیب معروف و واژه‌های تخصصی باستان‌شناسی از «واژه‌نامه باستان‌شناسی» استاد ارجمند آقای دکتر صادق ملک‌شههمیرزادی، سود بسیار بردہ‌ام.

در راستای ترجمه این کتاب بیش از همه خود را مدیون دوست دانشمندم آقای میرعبدیں کابلی می‌دانم که علاوه بر در اختیار گذاشتن متن انگلیسی، تشویقهای ایشان باعث انجام این کار شد. امید است خدمات بزرگواران فوق در راستای اعتلای فرهنگ این مرز و بوم همچنان پایدار باشد.

حمدی خطیب شهیدی

عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس